

De KONINGSHOEVEN van HELENAVEEN De 11 hofsteden van directeur Adrianus Bos (1906-1931)

Laat ik beginnen met de prehistorie van Helenaveen en die is nog zeer nabij; vandaag de dag nog geen 163 jaar geleden.

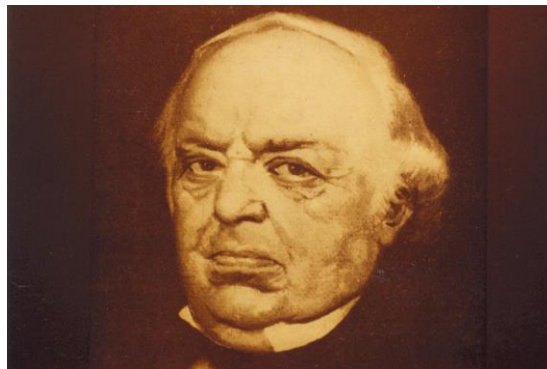
De situatie voordat er sprake was van Helenaveen is te zien op een kaart van Hendrik Verhees uit 1794.

Een groot moeras, de Peel. Doorlopend van de ene plaats in de andere.

De naam *Helenaveen* is dan nog nooit uitgesproken. Dat zal nog duren tot begin 1854.

In 1853 slagen de ondernemende broers Van de Griendt er in om in de zuidoosthoek van Deurne van de gemeente Deurne & Liessel 610 hectare Peel te kopen om die te vervenen. Ook aan de andere kant van de provinciegrens in Horst kopen ze Peel; 300 ha in 1855 (de Driehonderd Bunder). Van Horst wordt ook nog 777 ha gepacht voor boekweitteelt.

Jan van de Griendt wordt vanuit 's-Hertogenbosch de directeur. In de Peel stelt hij Jan Deckers aan als bedrijfsleider.

Onder diens leiding beginnen H. Tijzen, J. van Oostrum en J. Hoeben op 22 juni 1853 met het uitzetten van het tracé van het kanaal, dat de veenderij moet ontwateren en waarover de turven de Peel uit kunnen worden vervoerd naar de Zuid-Willemsvaart.

Een week later begint het turfgraven in 22 putten door putbazen en hun ploegen turfstekers. 5 ploegen komen uit Meijel ook 5 uit Nederweert 2 uit Eindhoven, uit Vlijmen, uit Helden en Weert uit Someren, 's-Hertogenbosch, Grathem en Stratum komt respectievelijk 1 ploeg.

Ze krijgen hulp van 10 stortbazen en hun kruiters, die zich ook bezighouden met het verder uitzetten van de kanaalloop. De stortbazen en kruiters komen uit Meijel (3), Deurne (2), Vlijmen (2), Someren, Nederweert en 's-Hertogenbosch.

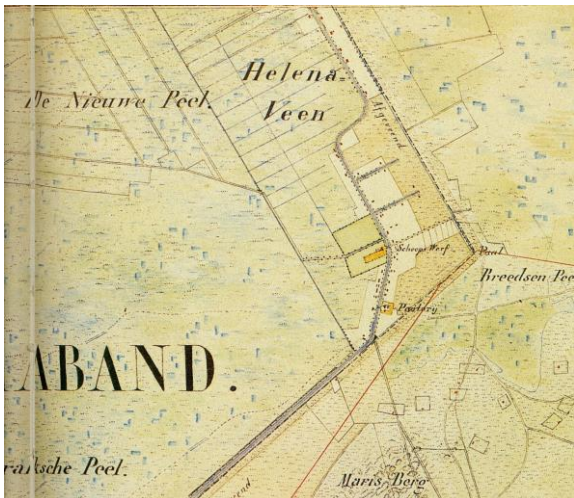
Een maand later is het zover: de geboorte van het dorp Helenveen, dat - net als het kanaal – genoemd wordt naar Helena, de echtgenote van Jan van de Griendt.

In de week van 25 juli 1853 levert J. Jansen uit Meijel voor 10 gulden 1.000 pond stro. De eerste keten kunnen worden gebouwd. Van stro en hout. De keten volgen de Peelwerkers van de Noordervaart naar de plaats waar het dorp zal ontstaan. Het begin van de bewoning van het Helenaveen, het *strooien dorp*.

Helenaveners verbeelden hun oorspronkelijke 'strooien dorp' in 1923 op een praalboot op de Helenavaart bij het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina

In 1923 vieren de inwoners van Helenaveen het 25-jarig regeringsjubileum van hun geliefde koningin Wilhelmina. Over de Helenavaart vaart een stoet praalboten. Eén boot herinnert aan de oorspronkelijke uitstraling van Helenaveen: het *strooien dorp*.

Het Helena-veen op een topografische kaart 1837-1844

Vreemd genoeg staat het begin van Helenaveen in 1853 al getekend op een topografische kaart uit de periode 1837-1844.

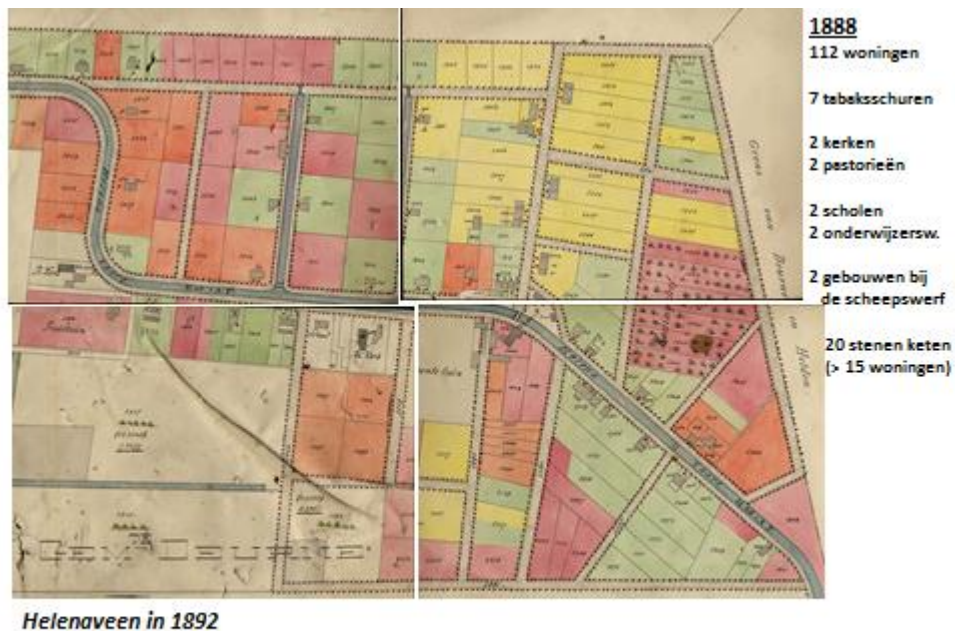
In de praktijk ook weer niet zo vreemd, want door landmeters en kaartenmakers werden oudere kaarten gebruikt om jongere situaties op aan te geven en daarmee was de oudere situatie verloren. Houd dat altijd in het achterhoofd bij het gebruik van kaarten bij onderzoek.

Vanaf juni 1853 gaat het goed met de veenderij van Van de Griendt in Helenaveen. Na enkele jaren wordt het bedrijf een N.V. met aandeelhouders. Het aantal peelderijers groeit. Velen vestigen zich in Helenaveen. Het aantal inwoners groeit van **185** in **1856** naar **627** in **1886**. Vanzelfsprekend groeit ook het aantal gebouwen en de strooien keten worden langzaam vervangen door stenen keten en woningen.

De Helenavaart in 1875, 22 jaar na het graven ervan. Kleine en grote gebouwen langs de vaart. Het grote gebouw is een tabaksschuur.

In 1892 laat de Mij Helenaveen haar eigendommen in kaart brengen. Dat leverde enkele mooie, kleurrijke kaarten op. De gele gronden zijn de tabaksvelden en de grote gebouwen de tabaksdroogschuren.

Als Koning Willem III in 1888 beschermheer van de Maatschappij Helenaveen wordt bestaat het dorp uit:

112 Woningen	7 Tabaksschuren
2 Kerken	2 Pastorieën
2 Scholen	2 Onderwijzerswoningen
2 Gebouwen scheepstimmerwerf	
20 Stenen keten	
> 15 woningen	

Buiten het dorp richting spoorlijn Eindhoven-Venlo en Griendtsveen, dat dan als veenkolonie haar eerste jaren beleeft, is er langs de Helenavaart een lint van bebouwing met kleine ontgonnen percelen.

In de eerste halve eeuw had Helenaveen – zeg maar de Maatschappij Helenaveen, want ze voelde zich koning met een eigen rijk in Deurne – een forse groei en verandering ondergaan:

- Van onbewoonbaar moeras naar een nieuw dorp van Deurne met rond de 1.000 inwoners
- van strooien keet naar stenen woning
- van veengebied naar land- en tuinbouwgebied
- en dat alles onder bescherming van het Koninklijk Huis.
- Maar de kroon op het werk ontbrak nog: **grote boerenbedrijven met echte hofsteden.**

De bedrijven moesten veel groter zijn dan de doorsneeboerenbedrijven van 5 hectare.

De gebouwen groter dan de keuterboerderijtjes en qua uiterlijk een andere uitstraling dan de doorsnee langgevelboerderij in het Brabantse land.

Vanaf 1908 verrezen in de Brabantse Peel langs de Helenavaart en in het dorp op initiatief van de Mij Helenaveen 11 grote boerderijen, meestal van het type 'kop-romp'.

- 1908 Wilhelminahoeve
- 1910 Emmahoeve en Julianahoeve
- 1912 Oranje Hoeve en Hendrikhoeve
- 1913 Willem III Hoeve
- 1914 Nassauhoeve
- 1918 Koningshoeve
- 19?? Prinsessen Hoeve
- 19?? Waldeck Hoeve
- 1925 Hoeve De Zwijger

Maar was dit de kroon op Helenaveen? We zullen zien.

In het jaar dat de eerste koningshoeve wordt gebouwd is Wilhelmina koningin. De eerste hofstede krijgt dan ook de naam **Wilhelmina Hoeve**.

Op 9 april 1908 vraagt directeur A. Bos namens de Mij Helenaveen vergunning aan voor het bouwen van een "Hofstede" (Sectie H 3035 / aan de kanaalweg), die gebouwd zal worden door A. van Breda, opzichter bij de Mij Helenaveen.

De gemeente retourneert de aanvraag, omdat de formulieren en tekeningen niet ondertekend zijn en ze nog enkele vragen heeft. Op 17 april gaat de aanvraag weer richting gemeente en op 25 april verlenen B&W de bouwvergunning.

Op 1 oktober 1908 deelt Bos aan B&W mee dat "van 't woonhuis der nieuwgebouwde hofstede op 't perceel Sectie H. N°. 3035 bezuiden de 1^e Brabantse Hoofdwijk de buitenmuren tot volle hoogte zijn opgetrokken en 't behoorlijk onder dak is gebracht".

De in 1908 gebouwde Wilhelmina Hoeve met de brug in de huidige Soemeersingel over de 1^e Brabantse Wijk

In het jaarverslag over 1909 schrijft directeur Bos: *De in 1908 gebouwde grote boerderij werd verpacht aan een onzer kleine pachters.* Dat is Hannes van Mullekom, rechts op de foto. Hannes is in 1863 geboren en in 1872 met zijn ouders en broers en zussen vanuit Appeltern in Helenaveen komen wonen.

In 1908 tekende de architect het vooraanzicht van de Wilhelmina Hoeve zo. Er zijn verschillen tussen het plan en de uitvoering, maar dat is voor de Mij Helenaveen niets bijzonders. Was een ronding getekend, maar had men toevallig een recht kozijn, dan plaatste men dat.

De inventariseerders van het provinciale Monumenten Inventarisatieproject zagen in 1990 de Wilhelminahoeve zo.

In het archief van de Mij Helenaveen bij het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven bevindt zich een verslag, opgemaakt door directeur Bos over de ontginningen door de Mij Helenaveen. Ik citeer uit dit verslag:

Ontginning der gronden aan de I^e Brabantsche wijk Zuid en Novia Kant

Met deze ontginning werd een begin gemaakt in 1904.

In 1905 werden twee HA. gelegen aan de Oostkant arm I^e wijk met compost bemest en zoo bemest voor twee jaar verhuurd voor f 100.- per HA en per jaar.

In 1906 waren ontgonnen 4 kampen aan de Zuidkant en 3 kampen aan de Noordkant der I Br. Wijk. Ter verkrijging van zand had men zeer diepe slooten gegraven met stijle wanden, deze slooten kalfden sterk in, zoodat deze werkwijze niet verhaald werd.

Tegen de veldraai waren eenige diepe zandgaten gemaakt, welke niet binnen geslecht waren en waarvoor later bonkaarde moest worden aangevoerd.

De kampen, welke in 1906 hier door de Mij. zelf bebouwd werden waren bemest ~~pe~~ met Rotterdamsche straatmest, kainiet, slakkenmeel en kalk, doch een stikstof mest was niet gegeven, zoodat het gewas treurige resultaten gaf.

Wat bemesting voor resultaat heeft toont een foto uit 1910 genomen achter de Wilhelmina Hoeve.

Achter de Wilhelmina Hoeve in 1910

Wat hebben suikerbieten nodig?
v.l.n.r. Zonder stikstof – Zonder PhosphorZwzn – Zonder kalk – Zonder kali
De grootste suikerbieten zijn wel met al die meststoffen bemest

het resultaat van een suikerbietenbemestingsproef. Op de bordjes v.l.n.r.: Zonder stikstof – Zonder PhosforZwzn – Zonder kalk – Zonder kali. De grootste suikerbieten rechts zijn wèl bemest met deze

kunstmeststoffen. V.l.n.r. op de foto: Hendrik van Mullekom – Hannes van Mullekom, de hoofdbewoner van de Wilhelminahoeve – zijn vrouw Martha Schaper – haar vader Bernardus Schaper en Toon Strijbosch, de kunstmestvertegenwoordiger uit Neerkant. In het midden staan de kinderen van Hannes en Martha: Marie en Leo van Mullekom.

Ik vervolg het verslag van Bos over de ontginning bij de 1^e Brabantse Wijk:

Van 1906/8 is hier de ontginning afgewerkt, de landerijen ontvingen 100 tot 200 M³ Rotterdamsche straatmest per HA. en een voorraad bemesting van kali & Phosphor.

In 1908 werd hier een hoeve gebouwd

“Wilhelmina-Hoeve”

De boerderij is groot [16] H.A. Verpacht werd voor f 45 per jaar en per H.A.

In [ ] is een afzonderlijke paardenstal met karschop gebouwd de ruimte der oude paardenstal is bij de koestal getrokken.

De volgende fouten zijn aan het gebouw:

I de kelder ligt op het Zuiden.

II de koestal is te donker.

III de varkenshokken konden groter zijn

IV de mestfvaalt heeft last van grondwater

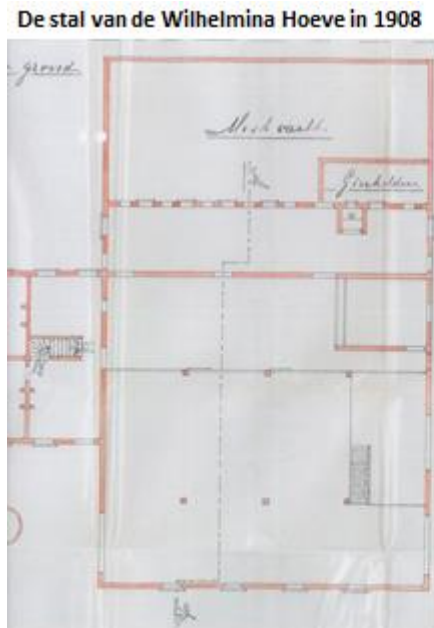
Als pachter kwam hierop J. van Mullekom. hij ontving f 1000.- renteloos voorschot van het “Konings Fonds”. voor aankoop mest nam hij in de eerste jaren geld op bij de Mij. hij loste het voorschot af en behoefde niet meer geholpen te worden met tijdelijke voorschotten.

Bij de jaartellingen op 1 Januari bleken op deze hoeve te zijn:

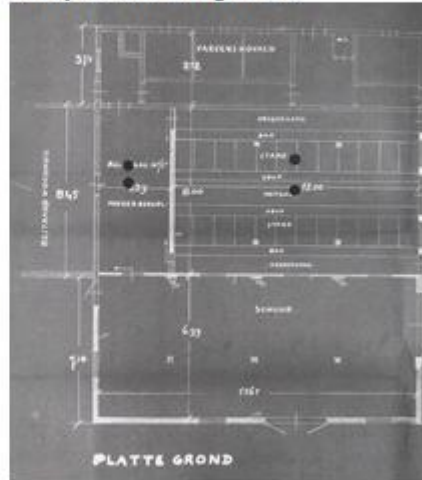
Jaar	Persone- nen	Koeien	Kalve- ren	Geiten	Varkens	Schapen	Paarden
1909	8	3	1	1	11	-	-
1910	10	6	1	-	13	-	1
1911	9	6	1	-	11	-	1
1912	10	6	1	-	21	-	1
1913	10	5	2	-	19	-	1
1914	9	6	3	-	26	-	1
1915	9	9	-	-	19	-	1
1916	9	6	3	-	22	-	1
1917	9	9	2	-	11	-	2
1918	9	6	2	-	6	-	1
1919	10	2	3	-	5	-	2
1920	10	7	1	-	17	-	2
1921	10	8	-	-	13	-	2
1922	9	2	8	-	14	-	2
1923	9	4	5	-	31	-	2
1924	7	3	5	-	18	-	1

Vergeleken met de grootte van het bedrijf – 16 ha – valt het aantal dieren nog mee.

Hoe zag de stalindeling er in 1908 uit?

en bij de verbouwing in 1935

In 1935 wordt de schuur deels herbouwd op de fundering uit 1908. De lichte lijnen geven de nieuwe situatie weer.

Met de Wilhelmina Hoeve had een ander boerderijtype zijn intrede gedaan in Helenaveen. De Maatschappij en directeur Bos hadden hun hofstede, de eerste.

In 1910 komen er twee bij, ook genoemd naar vrouwelijke leden van het Koninklijk Huis.

Als koningin was Wilhelmina niet beschermvrouwe van de Mij Helenaveen, zoals haar opa koning Willem III beschermheer was. Het briefhoofd van de Maatschappij maakt duidelijk wie na Willem III de beschermvrouwe was: de Koningin-Moeder Emma.

Naar Emma, de tweede echtgenote van Willem III, wordt de tweede koningshoeve in Helenaveen genoemd. Net als de Wilhelmina Hoeve een kop-rompboerderij, nu met een 'waterhoofd'. De boerderij komt aan de oostkant van de Helenavaart op Brabantse grond, maar met het grootste deel van de landerijen op de Limburgse kant.

De Emma Hoeve 1910

Waarom was die kant aan de beurt voor een koningshoeve?

Directeur Bos geeft het antwoord in zijn verslag over de:

Ontginning der gronden tusschen de 1^e en 5^e Horster wijken met de voorplaatsen.

Deze ontginning werd in 1908 begonnen om zeer spoedig mogelijk onder Horst een ontginning te hebben van eenigen omvang.

Volgens de verveningsconcessie moet per jaar een gelijk aantal H.A. dalgrond in cultuur gebracht worden, als er gronden ontveend zijn.. In 1911 moet de vernieuwing der concessie worden aangevraagd, en wijl aan de concessie voorwaarden niet is voldaan, deze spoed met ontginning.

Uit het verslag blijkt dat het geen gemakkelijke ontginning was:

[De ontwatering van deze terreinen geschiedt door een duiker onder de Helenavaart door naar de Soeloop en Aa.

Bij de Helenavaart ligt de zandondergrond ± 2 M. onder Kanaalpeil, de ondergrond rijst in Oostelijke richting. Ongeveer op 700 meter evenwijdig aan de Helenavaart loopt een zandweg welke plaatselijk tot ± 50 c/m boven kanaalpeil ligt. Daarna zakt de ondergrond gedeeltelijk weder ± 100 [c/m] onder kanaalpeil.]

De vergraving van het zwartveen was hier zeer ongelijk. Overal waren ruggen en veenbanken achter gebleven, en tegen de grens van Griendsveen was een blok zwartveen van $\pm 0.75.00$ HA. hetgeen nog vergraven moest worden.

De waterlossingen lagen niet in het midden der plaatsen doch liepen willekeurig door de veenputten en waren te ondiep om het water voldoende af te voeren.

Het kienhout was bij het bonken mede ingebonkt.

Gedeeltelijk was er in de terreinen grauwe bonken gegraven voor turfstrooisel.

De dallen waren in zeer verwaarloosden toestand gedeeltelijk met houtgewas sterk doorgroeit. De lagere terreinen stonden onder water of waren zeer drassig.

[Het eerste werk was hier de waterlossingen recht door het midden der plaatsen aanleggen, waardoor de gronden droog kwamen te liggen.

De oude vuursteden der turfbulten werden zooveel mogelijk verwijderd, de veenruggen uitgegraven en waar kienhout bloot kwam er uitgehaald.

(Er is echter kienhout achter gebleven wat niet gevonden werd; ook is plaatselijk 1 tot 4 klem zwartveen in den ondergrond.)

Voor bezanding werd het zand uit den zandrug genomen en er is een gedeelte aangevlet van den zand rug van de 7^e Brabantsche wijk.]

Na de aanmaak werden de gronden bemest met kalk, Rotterdamsche straatmest (behalve vier kampen met Brusselsche paardenmest) en kunstmest, de meeste kampen werden de eerste twee jaar met aardappelen bebouwd.

Een schip van de Mij, Helenaveen onderweg

De scheepswerf in Helenaveen

In 1909 werd per eigen schip turfstrooisel geleverd naar Brussel en van daar als retourvracht turfstrooiselpaardenmest medegebracht, zoo werden twee ladingen betrokken.

[Met deze paardenmest werden bemest de eerste vier kampen Noor[d]kant 3^e Wijk, elke kamp is ± 1 HA en ontving alzoo 100 M^3 P.mest. De aangrenzende kampen aan de Zuidzijde 4e Wijk werden op gelijke wijze bemest met Rotterdamsche straatmest.]

Vier percelen werden bemest met Brusselse paardenmest en vier met Rotterdamse straatmest.

Op alle acht kampen was de verbouw aardappelen, de oogst van de kampen met PaardenMest leverde ± 60 à 65 % op van de opbrengst bemest met Rotterdamsche Straatmest.

In 1910 was de opbrengst aan de Noordkant Wijk 3 wederom minder dan aan de Zuidkant Wijk 4. en waar dit geweten werd aan de bemesting ontving de Noordkant Wijk 3 in 1911 per kamp 25 M^3 Ro[t]terdamsche Straatmest.

[De eerste kamp Noordkant Wijk 2. en de eerste kamp Zuidkant Wijk 3. zijn direct aangelegd op weiland. De dal werd geëgaliseerd en bezand ter dikte van 7 c/m . met de vleugelegge doorgewerkt, bemest en direct zonder dekvruucht gras en klaver ingezaaid.

Zoo nu en dan is deze weid[e] in de eerste jaren gerold met een zware rol van ruim 1000 K° per strekkende Meter.

Deze weide heeft steeds goed gras en hooi gegeven, is echter ongelijk bezakt, hetgeen nadeelig is.]

In 1910 is voor de Zuidelijke gronden van deze ontginning een hoeve gebouwd

“Emma Hoeve”.

Hoewel er verschillende gegadigden kwamen geen wenschte te huren.

Aan de aandeelhouders van de NV Mij Helenaveen meldt Bos: “De groote moeilijkheid blijft echter nog steeds om voor de landbouwbedrijven werkelijk goede pachters te vinden, de menschen die zich aanmelden, blijken in den regel bij nader onderzoek niet geschikt te zijn. Boeren van elders met eenig kapitaal, zien tegen het wonen in deze streek op; zoodra er echter eenige bedrijven verhuurd zijn, zal dit bezwaar weggenomen zijn. Mede is nog een tijdelijk bezwaar, dat er in verhouding nog te weinig weiland is.”

En wat doet onze directeur? Ik citeer weer uit zijn verslag over de ontginning:

Om als voorbeeld te strekken hoe veenkoloniale gronden bebouwd moeten worden werd ik zelf in 1911 pachter.

Als bedrijfsleider en onderpachter werd op dit bedrijf gezet J. Boerma uit Nieuweroord bij Hoogeveen, een zoon van een Drentsche veenkoloniale boer. Boerma ontving bedrijfskapitaal waarop 4% interest zou worden betaald en jaarlijks een gedeelte afgelost, na aflossing ging Boerma over als pachter en was de overwinst voor hem.

Het bizonder droge jaar 1911 was voor deze nieuwe gronden zeer nadeelig, de oogst viel tegen.

Van 1911 tot 1916 werd geen rente betaald van het bedrijfskapitaal, het geleden verlies van 1911 werd ingewerkt, de veestapel uitgebreid.

Op 1 januari zijn op de Emma Hoeve aanwezig:

	Jaren	Personen	Koeien	Kalveren	Geiten	Varkens	Schape	Paarden	
Boerma	1912	4	8	5	1	15		2	
	1913	4	9	2	1	16		2	
	1914	5	10	2		1		2	
	1915	5	13	6		8	8	2	
	1916	6	12	4		14	17	3	
	1917	7	16	1		9	27	3	
	1918	7	13	8	1	5		2	
	1919	7	4	13	1	22		2	3 stieren
	1920	8	7	7	1	5		2	
	1921	7	8			4		2	
	1922	7	1	4		13		4	
1923	7	-	-	-	-	-	-	-	
v. Diepen	1924	11				42		1	

Het blijft aanmodderen voor Boerma. Ook de schape brengen geen voorspoed.

In 1917 hield hij op met schape houden daar er door een vreemde hond eenige schape waren doodgebeten. Ik kon hem niet meer bewegen verder nog schape te houden.

In 1918 wordt een belangrijk gedeelte van het bedrijfskapitaal terugbetaald. Ik heb hoop dat Boerma spoedig door zijn schuld heen is.

Na twee pachtperioden vertrekt Boerma met vrouw en kinderen - alle vijf geboren in Helenaveen – op 27 april 1923 naar Westerbork, de geboorteplaats van mevrouw Boerma-Hummel en waar het echtpaar in 1911 vandaan kwam om de Emma Hoeve te gaan beboeren.

In 1910 wordt nog een koningshoeve gebouwd: de **Juliana Hoeve**. Het duurt nog tot in 1911 voordat deze hofstede geheel klaar is en het lukt Bos om er meteen een pachter voor te vinden.

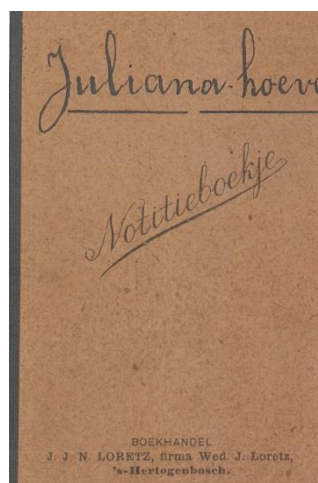

Deze hoeve is bijna het evenbeeld van de in hetzelfde jaar gebouwde Emma Hoeve.

Johannes Dekker uit Noord-Holland pachtte de hoeve. Ook hij kan rekenen op een renteloos voorschot van het Fonds Koning Willem III. De foto is genomen omstreeks 1930.

Zijn 7 kinderen zijn geboren tussen 1903 en 1920. Als kroonprinses Juliana op 7 januari 1937 met Bernhard trouwt maakt de familie Dekker dat niet mee in Helenaveen. Precies 10 maanden eerder zijn de Dekkers naar Helmond getrokken.

Trek zelf eens op een regenachtige dinsdag of donderdag naar Eindhoven, stap het Regionaal Historisch Centrum binnen en vraag “meneer Konings (er staan er daar meer tot uw dienst, maar Konings sluit het best aan bij het onderwerp van deze lezing), mag ik het notitieboekje van Johannes Dekker van de Juliana Hoeve in Helenaveen zien?” Dan krijgt u dit op uw tafel.

En wat zou daar in staan? Ik verneem het graag.

Door ervaring wijs geworden verandert Bos zijn strategie voor de verpachting van nieuwe koningshoeven. Niet eerst bouwen en dan een pachter strikken, nee, eerst verpachten en dan pas bouwen.

In 1912 worden de nog niet bestaande Hendrik Hoeve en Hoeve Willem III al verpacht, beide tegen een bevredigende pacht. Met het grondwerk voor de bouw der <<Hendrik Hoeve>> werd dat jaar een begin gemaakt. Beide hoeven zullen in 1913 gebouwd worden. Maar nog eerder, in 1912, verschijnt aan de Brabantse kant van de Helenavaart de Oranje-Hoeve. Dat was niet een geheel nieuwe boerderij.

Door de aanbouw van een ruime schuur met dorsvloer en stalling voor paarden, koeien en varkens is in 1912 van een bestaande woning een boerderij gemaakt, de <<Oranje Hoeve>>. Bos schat dat bij deze boerderij ongeveer 15 à 20 H.A. land kan komen. Die grond ligt achter het gebouw en moet voor het grootste gedeelte nog ontgonnen worden. De bouwkosten van de schuur bedragen ruim f 2500,--

Van deze koningshoeve is het huisgedeelte verdwenen. In de voormalige stal is het voor eenieder mogelijk om een koningshoeve van binnen te genieten. De stal is namelijk omgebouwd tot een B&B.

Zoals gezegd bouwt de maatschappij in 1913 twee nieuwe koningshoeven, omdat een jaar eerder al pachters ervoor zijn gevonden.

Aan de oostkant van de Helenavaart, iets ten noorden van de Emma Hoeve, verschijnt de **Hendrik Hoeve** genoemd naar de echtgenoot van Koningin Wilhelmina.

Hendrik Hoeve

Een duidelijk bouwgeval van kop-romp. Het huis doet enigszins denken aan dat van de Wilhelmina Hoeve. De grote stal is anders dan bij de vorige drie koningshoeven.

Ook in 1913 verschijnt de koningshoeve die de naamdrager is van de Oranje met wie het in Helenaveen in 1888 begonnen is: Koning Willem III.

In 1913, 25 jaar na het beschermheerschap van de Mij Helenaveen, bouwt het bedrijf de **Hoeve Willem III**. Aan de westkant van de Helenavaart, tegenover de Emma Hoeve en bijna evenbeeld van de Hendrik Hoeve.

de Hoeve Willem III 90 jaar oud voor de ombouw tot ijsboerderij

Dat brengt me bij de **Prijsvraag**. Wees gerust ik ga u niet vragen hoeveel keer ik het woord **koningshoeve** vanavond heb uitgesproken.

De koningshoeven staan op dit moment weer volop in de belangstelling. Ongeveer 20 jaar geleden ontstond een plan om het landbouwgebied met de koningshoeven tussen de Deurnse Peel en de Mariapeel weer terug te geven aan de natuur. De koningshoeven zouden verdwijnen. Gelukkig is er een compromis-plan uit ontstaan. De koningshoeven als belangrijke cultuurhistorische parels in de Peel worden gespaard. De Bestuurscommissie Peelvenen heeft de afgelopen jaren het plan 'Koningshoeven cultuur' verwezenlijkt. Dat moest eerst, om daarna het plan 'Koningshoeven natuur' uit te kunnen voeren.

Februari 2014 verscheen nummer 2 van de 'Nieuwsbrief Koningshoeven'. De dragline op de foto scheidt op de landerijen van de Hoeve Willem III de met Rotterdamse straatmest, Brusselse paardenmest, kainiet, fosforsalpeter, superfosfaat, Chili en andere kunstmest bestrooide bovenlaag van de dalgrond af. Op die dalgrond moet in de komende millennia nieuw hoogveen ontstaan.

Achter de Hoeve Willem III was na het afschrapen een bijzonder grondpatroon te zien. En daar heeft DLG (De Lieve God / Dienst Landelijk Gebied) een prijsvraag aan verbonden.

Het antwoord.

Dat komt van Steenhart, die we al kennen als pachter van de Hendrik Hoeve. De Mij Helenaveen kon voor de Hoeve Willem III in het begin ook geen zelfstandige pachter vinden. Ze exploiteerde de hoeve zelf en werkte met een bedrijfsleider die 100 gulden per maand kreeg. Die bedrijfsleider was Steenhart, voordat de gebroeders onenigheid kregen met directeur Bos. Steenhart moest een uitgebreide boekhouding bijhouden van alles wat hij op de Hoeve Willem III deed. Daarmee levert Steenhart het antwoord op de prijsvraag.

31 Aardappelen.

Jan 31 braakland geweest. geegd
 Febr: 1 geegd
 " 9 geegd
 " 25 geploegd.
 Maart 4 " " 1100 " kalizout 20%
 April 19. gevleugeld
 " 27 geegd. (zware eg.).
 Mei 4. geploegd. geegd. bepoet met aardappelen.
 " 12 geegd.
 " 25 gecultivatord.
 " 31 geegd.
 " 26 bemest met 400 KG Chili.
 Juni 10 machinaal geschoffed.
 " 26 machinaal en met de hand geschoffed
 Sept 18. aardappelen gerooid
 " 25. geegd.
 November 2 maal gecult. en geegd. bemest met 700 KG thomassimeel.

het antwoord

Prijsvraag

de kampen van de Hoeve Willem III in 1920

Wat deed Steenhart op kamp 3 in 1920?

	<u>3. Aardappelen.</u>
Jan 31	braakland geweest. geegd
Febr: 1.	geegd
“ 9.	geegd
“ 23.	geploegd.
“ “	bemest met 600 KG thomassl:meel
Maart 4	“ “ 1100 “ kalizout 20%
April 19.	geveleugeld
“ 27	geegd. (zware eg.).
Mei 4.	geploegd.. geegd. bepoot met aardappelen.
“ 12	geegd.
“ 25	gecultivatord.
“ 31	geegd.
“ “	bemest met 400 KG Chili.
Juni 10	machinaal geschoffeld.
“ 26	machinaal en met de hand geschoffeld
Sept 18.	aardappelen gerooid
“ 25.	geegd.
November	2 maal gecult. en geegd. bemest met 700 KG thomassl meel.

Monsters van het Thomasslakkenmeel zijn door directeur Bos bewaard. In flacons, bezegeld met het lakzegel van de Mij Helenaveen.
Het meel is op 24 augustus aangevoerd vanuit Halsteren met schip 'De Waal'.

Terug naar 1913. Door de betere inrichting der stallen en de stijgende arbeidslonen waren de bouwkosten van de Hendrikhoeve en de Hoeve Willem III in verhouding tot de vroeger gebouwde hofsteden hoger. Er zijn nu zes boerderijen waarvan ruim 100 H.A. is ontgonnen en nog 50 H.A. woest is. Die laatste zullen langzamerhand ontgonnen worden en aan de bedrijven worden toegevoegd.

Een van de pachters, uit een kleistreek afkomstig, is zeer ongelukkig, gedeeltelijk door misgewas en verder door onbekendheid met de veenkoloniale bodem. Hij kon in 1913 zijn pacht niet voldoen. Omdat het echter vlijtige mensen zijn verwacht directeur Bos, dat dit in enkele jaren zal ingehaald worden.

In 1908 de Wilhelminahoeve, 1910 de Emmahoeve en Julianahoeve, 1912 de Oranjehoeve, 1913 de Hendrikhoeve en de Hoeve Willem III en toen brak de Eerste Wereldoorlog uit en wat dat voor gevolgen had voor de koningshoeven horen we na de **PAUZE**.

Directeur Bos met gasten voor de directeurswoning

Het vooruitzicht van directeur Bos in 1913, dat die ene achterstallige pachter snel weer aan zijn verplichtingen zou kunnen voldoen, werd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 getorpedeerd. Enige tijd was de uitvoer van tuin- en landbouwproducten naar Duitsland, een belangrijk afzetgebied voor Helenaveense producten, gestagneerd. Hierdoor konden plotseling meerdere pachters de pacht niet of slechts zeer langzaam aan de Maatschappij betalen. In het begin van augustus 1914 werd direct het ontginningswerk stopgezet. Later werd dit wel weer op kleine schaal opgepakt.

Een zijsprongetje als gevolg van de oorlog: een groot gedeelte van het kasgeld van het bedrijf werd overgebracht naar de Twentsche Bank te Amsterdam om dit uit deze bedreigde Peelstreek weg te brengen. Het voornemen bestond om ook de effecten bij de Nederlandsche Bank te deponeren. In 1917 kan de Maatschappij beschikken over bijzondere werknemers. Om in het grote te kort aan werkkrachten te voorzien worden in den loop van de voorzomer een veertigtal Belgische geïnterneerden te werk gesteld. Een gedeelte van deze Belgen leerde het turf graven in zeer korte tijd, zodat hierdoor de turfproductie kon worden uitgebreid. De overige Belgen vonden hun werk op de diverse ontginningen, maar hoofdzakelijk op het "Medegebruik", waarvan dan ongeveer 1/3 in cultuur is gebracht. Voor het onderbrengen van de vluchtelingen besteedt de Maatschappij bijna zeveneneenhalfduizend gulden. De resultaten met de Belgen zijn van dien aard dat het voornemen bestaat om in 1918 er nog meer te werk te stellen. Door het einde van de Eerste Wereldoorlog ging deze wens niet in vervulling.

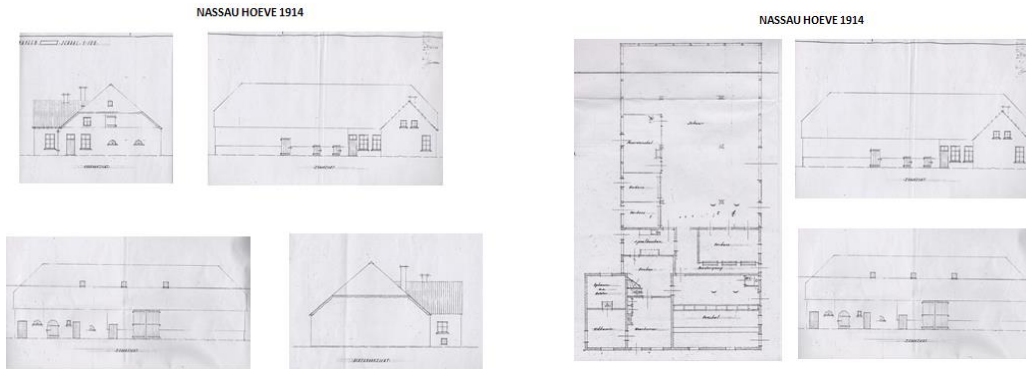
Twee nieuwe koningshoeven stonden op de planning voor 1914, maar door de oorlog kwam het niet volledig tot bouwen. Voor de **Nassauhoeve** werd ruim 6 ha woeste Peel ontgonnen. Een bescheiden begin was er voor de bouw van **Hoeve de Zwijger**.

NASSAU HOEVE 1914

NASSAU HOEVE 1914

De Nassauhoeve stond aan Soemeersingel 61.

Het eerste volle oorlogsjaar, 1915, leverde de Maatschappij Helenaveen dubbel zoveel winst als 1914. De pachters van de koningshoeven hadden het echter moeilijk. Grote hoeveelheden aardappelen hadden ze verbouwd, maar door het uitvoerverbod op dit product was daarin zo goed als geen handel. Tegen prijzen ver beneden de waarde werden verschillende wagonladingen aan de aardappelmeelfabrieken in het Noorden van het land afgeleverd. Het betrekken van kunstmest wordt ook steeds moeilijker zo niet onmogelijk. Wederom niet betalen van de pachtsommen is dan ook niet verwonderlijk.

In 1916 hetzelfde liedje. De Mij Helenaveen voelt zich ook tegengewerkt door de Nederlandse regering. Die beschouwt de producten van zand- en veengronden als minderwaardig in vergelijking met die van de kleigronden. De kleiaardappelen mogen tegen belangrijke hogere maximumprijzen worden verkocht dan de zandaardappelen.

Hiermede is als het ware van regeringswege een ongunstig oordeel uitgesproken over de bodemproducten van een groot deel van ons land en vooral van die der tegenwoordige ontginningen, is Bos van mening.

Voor de landbouwtak van de Maatschappij blijft het tijdens de gehele periode van de Eerste Wereldoorlog moeilijk. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de pachters van de koningshoeven. De Juliana-Hoeve heeft geen pachter en wordt noodgedwongen in eigen beheer gehouden, omdat het noodzakelijk wordt gevonden de gronden enige jaren door zelf te bebouwen in een betere cultuurstaat te brengen. Dit bedrijf leverde mede door den verarmden toestand van de bodem en wegens gebrek aan voldoende bemesting zeer middelmatige oogsten op, waardoor de onkosten niet geheel gedekt werden.

Ook de pachter van de Hoeve Willem III heeft het te moeilijk. Het bedrijf wordt gehalveerd met een bevredigend resultaat. De kosten van bemesting en de landpacht werden ongeveer gelijk aan de opbrengst.

Konings Hoeve 1918

Alhoewel de in 1914 begonnen bouw van Hoeve De Zwijger nog steeds stilligt, wordt aan het eind van de oorlog begonnen aan een nieuwe hoeve, de **Konings-Hoeve**. Net als bij de Oranje-Hoeve wordt hiervoor een bestaand gebouw van de Maatschappij gebruikt. In 1917 begint men met de verbouw van de gebouwen van een voormalig tuinbouwbedrijf gelegen bij het Volckmeer. Dat is de nieuwe naam voor het Medegebruik, een naam die tot allerlei misverstanden leidde. In den loop van 1918 is de Konings-Hoeve voltooid en tot een boerderij ingericht. De Konings-Hoeve zal met een gedeelte van de gecultiveerde gronden van het Volckmeer verhuurd worden. In 1920 lukt het de hoeve te verpachten.

Konings Hoeve 1918

Het Medegebruik of Volkmeer

Na de oorlog is de Maatschappij Helenaveen hoopvol gestemd. Van de verpachte boerderijen kwamen de landpachten alle op tijd binnen en de bedrijven werden goed beheerd. De Maatschappij bespeurt een grote vraag naar goede bouwplaatsen van 20 tot 25 H.A.

Maar weer loopt het anders. De Eerste Wereldoorlog is net achter de rug, maar mede door de naweeën tekent zich begin jaren twintig een crisis af in de land- en tuinbouw. De Maatschappij Helenaveen komt terecht in een periode van verliezen, vertrekkende arbeiders, onverpachte koningshoeven en ontevreden oude en nieuwe pachters.

Voor de pauze hebben we al de problemen van Boerma, de pachter van de Emmahoeve, beleefd. Na 12 jaar (2 pachtperioden) keert de familie Boerma Helenaveen de rug toe en gaat terug naar Westerbork.

Bos zelf moet ook blij zijn dat hij van de pacht van de Emma Hoeve is verlost. Hij weet in Nicolaas van Diepen een nieuwe pachter voor de Emma Hoeve aan te trekken. Op 1 november 1923 komt Nicolaas met vrouw en 9 kinderen vanuit het Noord-Hollandse Beemster naar Helenaveen. Het wordt allesbehalve een succes. Op 12 november 1924 schrijft hij aan de Maatschappij:

H.H.

*Door mislukking van de oogst en het
niet meer verlenen van hulp en bijstand van mijn familie
ben ik niet meer in staat om het bedrijf zonder in de schulden
te komen voort te zetten en verzoek daarom om ontbinding
van het huurcontract der "Emmahoeve".*

*In afwachting
N. van Diepen
Emma hoeve Helenaveen*

Pachter en verpachter komen op 26 november 1924 overeen dat de pachtovereenkomst van 04 oktober 1923 wordt ontbonden.

- de landerijen gaan per direct terug aan de Maatschappij;
- de gebouwen uiterlijk op 1 maart 1925;
- enkel de pachtprijs over het eerste jaar hoeft betaald te worden.

Op 10 januari 1925 vertrekt het gezin Van Diepen naar Schermerhorn.

In afwachting van het gereedkomen van de Hoeve De Zwijger wordt Utrechter Gerrit Brouwer maart 1925 even op de Emma Hoeve geparkeerd.

Een jaar later, op 12 maart 1926 arriveert veehouder Arie Kool uit het Utrechtse Benschop met zijn vrouw en drie kinderen om van de Emma Hoeve een succes te maken. Hij houdt het maar 1 pachtperiode vol. Op 16 april 1932 vertrekt het gezin naar Hilvarenbeek.

Ook Het verhaal van de Hendrik Hoeve is een drama, tenminste voor pachters.

Aan hare Majesteit de Koningin Moeder der Ned.

29 Nov. 1923

Mevrouw!

*Wanneer een lichaam als de My. Helenaveen, die haar
Ontgonnen gronden veel mogelijk verhuurt, Uwe Koninklijke Be-
scherming geniet, dan mag men veronderstellen dat doot [=door] dat li-
chaam het algemeen belang beter wordt gediend dan door een an-
der. Nu zijn er in Seeland verscheidene grondbezitters, inz[onderheid].
de gemeentebesturen, die er naar streven hun gronden zoo goed
mogelijk te ontginnen, opdat de landbouwers, die zich op die
ontginningen vestigen een behoorlijk bestaan zullen genieten.
Van de My. Helenaveen mogen de landbouwers dus meer verwach-
ten. [Waarom?]
In dit adres zullen wij nagaan in hoeverre deze maatschappij
daaraan beantwoordt.*

Zo begint de brief aan Koningin-Moeder Emma, die op 29 november 1923 geschreven is door de pachters van de Hendrik Hoeve. Het zijn de gebroeders Pieter Cornelis en Isaac Jacob Steenhardt uit Zeeland, vandaar dat ze naar 'Seeland' verwijzen. In 1919 zijn ze de pacht aangegaan en ze vinden dat ze belazerd zijn. Al hun gram richten ze op directeur Bos, die hen op slinkse wijze misleid heeft.

De ontgonnen gronden der My. Helenaveen kunnen gevoeglijk in drie groepen verdeeld worden.

- a. *De gronden voor het bestuur van den huidige heer A. Bos, ontgonnen.*

De Steenharts beweren keihard dat diverse pachters van deze voornamelijk kleine bedrijven de door de Maatschappij opgedreven huur niet kunnen betalen.

[Zij zijn verhuurd in kleine bedrijven. Gedeeltelijk is de huur nog op een billijk peil, maar voor een groot deel betalen de pachters f 75.- per hectare. Deze prijs is te hoog voor Helenaveen, want daarvoor huurt men in Limburg een boerderij op de kleigrond langs de Maas. Thans streeft de My. Helenaveen er naar de pacht van voornoemde gronden op te voeren tot f 100.- en meer per hectare. De huishuur moet bovendien nog apart worden betaald. Omdat voor de landbouwgewassen een huur van f 75.- en meer per hectare te hoog is, verbouwen die pachters tuinbouwgewassen. Echter zijn de Veensche cultures, die men gewoon is te beoefenen, thans kwijnende. Het gevolg daarvan is dat door de veel te hoge huur de bestaansvoorwaarden der pachters op de oudere gronden bij de My. Helenaveen zeer ongunstig zijn, zoodat er pachters zijn die huur niet kunnen betalen.]

- b. *De zandgronden tijdens het bestuur van den heer A. Bos ontgonnen. Dat is vanaf 1906. Daartoe behooren, de Koningshoeve en vele hectaren losland ter plaatse genaamd "Het Medegebruik".*

Dat is in de buurt van de vroegere tabaksschuren. De Maatschappij exploiteert er zelf, maar volgens Steenhart met verlies en wil daarom de gronden tegen een erg lage prijs verhuren.

[Omdat de My. Helenaveen dat land zelf met verlies exploiteert, heeft zij dezen herfst een gedeelte er van publiek verhuurd. Er kon toen slechts f 28. per hectaren worden bedongen, hoewel deze gronden nog tamelijke oogsten kunnen voortbrengen. Met het oog op den financiële toestand was de My. Helenaveen evenwel gedwongen om zich van die schadepost te ontdoen en met f 28.- per hectare genoeg te nemen. Nu daartoe eenige opluchting is ontstaan, doet zij zeer veel moeite om het gedeelte dat nog niet verhuurd is onderhands te verpachten voor f 60.- en f 70.- per hectare. Daaruit blijkt dat de My. Helenaveen alleen in den uitersten nood genegen is met een billijke huur genoeg te nemen. [zijn dan de dividenden te hoog?]]

De derde groep zijn de gronden waar de Koningshoeven toe behoren. Ik citeer:

- c. *De dalgronden door den huidige directeur – de heer A. Bos ontgonnen.*

Daartoe behooren de Emma-Hoeve, de Hoeve Willem III en de Hen-

*drik Hoeve geheel, de Juliana Hoeve gedeeltelijk, een paar kleinere bedrijven en eenige perceelen los land. Door te ontginnen op een koopje is dit een jammerlijke mislukking geworden. Ten gevolge van verschillende bodemziekten en andere gebreken wordt de grond van jaar tot jaar minder vruchtbaar, zoodat thans de pachters nog het minste verlies lijden, wanneer ze den grond onbebouwd laten liggen en zich tevreden stellen met het beetje gras dat er van nature opgroeit. De zandgronden van "Het Medegebruik" wier huurwaarde f 28.- per hectare bedraagt, leveren aan rogge, haver en aardappelen oogsten die meer dan het dub-
[dan zijn deze bele bedragen van wat de dalgronden boerderijen voortbrengen. Dit te goedkoop verschil bedraagt bij zeer matige prijzen nog ± f 200.- per hectare. Hieruit blijkt onomstotelijk de negatieve huurwaarde der dalgrond Boerderijen.*

Ook ten opzichte van de veehouderij verkeerden de pachters dezer boerderijen in een zeer ongunstige positie. Als het 's zomers veertien dagen niet regent zijn de weiden voor landen [=langen] tijd dor, groenvoederbouw is een voortdurende mislukking en haver gaat niet veel beter. Mangelwortelen en andere knolgewassen zijn al even riskant. Zware verliezen zijn dan ook reeds door verschillende pachters geleden en nog steeds worden jaarlijks duizenden verloren. Thans is twee-derden van den oogst nodig om de huur te betalen en toen de prijzen hooger waren waren de onkosten ook zooveel hooger dan[t] in de oorlogsjaren meerdere pachters een kapitaal hebben verloren. Het is voorgekomen in dien tijd dat een pachter geen vreemde arbeidskrachten meer kon betalen en noodgedwongen zijn eigen kinderen op schandelijke wijze moest exploiteeren.

[??] Wanneer een pachter een bedrijf verlaten heeft, duurt het gewoonlijk een paar jaar voordat de My. Helenaveen tot verhuren overgaat. In die paar jaar gaat er meer dan een zesjarige pacht verloren, welke schadepost zij dan besluit te schuiven op den hals van een landbouwer, die te veel vertrouwen in haar eerlijkheid stelt. Zoo is begin 1919 de Hendrik Hoeve aan ons verhuurd voor f 90.- per hectare, verleden zomer de Hoeve Willem III [v. de Boer] voor f 75,- en dezen herfst de Emma Hoeve [v. Diepen] ook voor f 75,-

*[?] [Zij hadden toch In ons geval is de verhuring geslaagd, doordat de directeur ondervinding gebruik heeft gemaakt van bedrog, waarbij de zetboer J. R. Boerma de welvarende pachter van de Emma Hoeve heeft gespeeld. Toen genoeg opgedaan in die deze zetboer onbruikbaar was geworden om de publieke opinie 4 jaar?] ten gunste van de My. Helenaveen te beïnvloeden, herinnerde deze maatschappij zich plotseling dat f 5000,- verliezen per jaar of wel f 1075- aan pacht opstrijken in een jaar een verschil voor haar kas maakt van rond f 40000.- [=4000] Maar er zijn hier nog wel anderen die even gaarne vertellen van de groote winsten die de dalgrond boerderijen opleveren. In werkelijkheid is echter nog nimmer een huurcontract na de eerste pacht verlengd, maar is het een kapitaalsvernietiging zonder eind, die elke 6 jaar nieuwe slachtoffers verft en **waardoor Uwe Koninklijke***

Bescherming gemaakt wordt tot een aanfluiting.

Onze Zeeuwen zijn niet 'zuinig', tenminste niet met woorden. Als een waterval storten ze die uit over de in hun ogen onbekwame directeur Bos. Interessant, maar te veel om hier voor te lezen.

[Een lichaam als de My. Helenaveen kan slechts aan de door haar gewekte verwachtingen beantwoorden wanneer bij haar directeur aanwezig zijn:

èn voldoende bekwaamheid

èn de zuivere wil _

om zijn taak zoo goed mogelijk te vervullen.

Bij de ontginning is van bekwaamheid geen sprake en bij het bouwen van huizen, schuren en bruggen evenmin. Door de grove constructiefouten moesten in der haast maatregelen worden genomen om de pas gebouwde schuur van de Koningshove voor instorten te behoeden.

Behalve het seizoenwerk, dat zich zelf opdringt, wordt steeds zonder vast plan gewerkt.

In het schrijven van 23 Juni 1923 aan den Raad van commissarissen, dat wij hierbij insluiten, wordt aan deze heeren een gedeelte van de bestaande wantoestanden onder het oog gebracht. Daaruit blijkt dat de verliezen door de My. Helenaveen geleden uitsluitend een gevolg zijn van het destructieven beleid van den huidige directeur.

De heer Bos doet dan ook veel moeite om die schuld van zich af te werpen.

Stelselmatig wordt door bazen en andere bereidwilligen de meening verspreid alsof de verliezen der pachters een gevolg zijn van hun onkunde en andere gebreken.

In de jaren van hoog conjunctuur heeft de My. Helenaveen gedreven op de enorme winsten, die de veenderij opleverde. In die jaren zijn er ook eenige nieuwe huizen gebouwd en is veel land ontgonnen.

En doordat de boekhouding veel aan duidelijkheid te wenschen overliet kon het verlies op den landbouw vrij goed worden gemarkeerd. Maar nu de winsten op de turf minder zijn geworden, is de My. Helenaveen met haar verlies voor den dag moeten komen.

Van zoo'n directeur kan men verwachten dat hij ongevoelig is voor de rechtmatige eischen der pachters. Een pachter die met verlies werkte en om verlaging van huur vroeg, kreeg tot antwoord: In geen geval minder".

Tusschentijdsche ontbinding van het huurcontract is steeds geweigerd ook al verloor de pachter f 6000.- per jaar.

Coöperatieve vereenigingen lijden voor zoover ze er zijn, een kwijnend bestaan.

Klein grondbezit wordt door de My. Helenaveen onmogelijk ge-

[Is dat zoo?] maakt met als gevolg een sterke teruggang der bevolking,

Wanneer desondanks de My. Helenaveen op dezen weg blijft doorgaan dan komt dat omdat de directeur meent dit straffeloos te kunnen doen. Tot deze overtuiging draagt niet weinig bij het

feit dat deze heer in zijn kwaliteit van directeur der Mij. Helenaveen allerwege met consideratie wordt behandeld.]

Ze maken de Koning-Moeder bij voorbaat al duidelijk waarom ze eigenlijk in hun mening alleen staan.

Hij [Bos] durft het dan ook aan ons door vreesaanjaging te verhinderen dat dit conflict zich uitbreidt tot een gemeenschappelijke actie van alle gedupeerden. [!]

Reeds zijn er gedreigd met de wraak van den directeur, wanneer zij aanraking met ons mochten zoeken. Dus pachters, die met de huur achterstallig zijn, moeten er in dit geval op rekenen geexecuteerd te worden.

[Uit deze feiten blijkt dat bij den directeur de wil ontbreekt om de pachters gunstige bestaansvoorwaarden te verschaffen.

Het is daarom te verwachten dat de heer Bos, eventueel daartoe aangemoedigd door heeren commissarissen, de Juliana Hoeve zal

[Is die vrij?] trachten te verhuren voor f 75.- of meer per hectaren.

[?] De op die boerderij wonende schijnpachter W. van Esseveldt is een ernstige schadepost voor de Mij. Helenaveen. Dat bedrijf levert zeer geringe oogsten op en daarenboven heeft die man als zijnde een gewezen turfgraver niet de bekwaamheid om een boerderij te besturen, zoodat het eene jaar de aardappelen bevriezen, het andere jaar de haver verrot, enz.

En het gaat er nu maar om die van Esseveldt te vervangen door een kapitaalcrachtige pachter, die in staat is de Mij. Helenaveen te ontlasten van een schadepost van f 30.000 à f 40.000, maar of die pachter daardoor straatarm wordt, dat is voor de Mij Helenaveen geen bezwaar.]

Zoo komt het dat wij in het algemeen de vrijheid durven nemen Uwe Majesteit eenbiedig [=eerbiedig] in overweging te geven Uw invloed als Beschermvrouw dezer maatschappij te willen aanvaarden, opdat de huidige directeur vervangen wordt door een ander, die meer eerbied voor de rechten der pachters bezit, en die de verliezen voorkomt, zoodat het onnoodig wordt die te verhalen op pachters en op arbeiders.

En mocht dit door de machtspositie van den heer Bos onmogelijk zijn – dan geven wij Uwe Majesteit eerbiedig in overweging Uwe Bescherming aan de Maatschappij Helenaveen te willwn [=willen] onttrekken, opdat te minste daarmede geen reclame meer kan worden gemaakt.

w.g. P.C. Steenhart
S. Steenhart

Helenaveen 29 November 1923.

De gebroeders Steenhart dienen het pachtcontract uit. Het is nog anderhalf jaar verlies lijden en Bos dulden als directeur van de Maatschappij. Op 10 maart 1925 verlaten ze de Hendrik Hoeve en gaan boeren in Bakel.

Uiteindelijk wordt het voor de Hendrik Hoeve zelf ook een drama. Door oorlogsgeweld brandt de hoeve in 1943 af en wordt niet meer opgebouwd.

Bos laat zich door de tegenslagen niet uit het veld slaan en hij gaat over om zoveel als mogelijk is de koningshoeven die zich met landbouw en gemengd bedrijf bezighouden om te vormen tot veeteeltbedrijven. Daarin ligt de toekomst.

De door het vertrek van de Steenharts vrijgekomen landerijen van de Hendrik-Hoeve worden omgelegd in weiland en voorlopig door runderen van de Maatschappij zelf beweid. Zodra de weiden goed zijn zal het bedrijf weer verhuurd worden.

Bij het Volkmeer komt in 1924 **een nieuwe koningshoeve**. Door achter een woning een schuur met veestallen aan te bouwen wordt een nieuwe boerderij ingericht. Deze krijgt ruim 11 H.A. grond.

De crisis houdt aan en het gaat zo slecht met de Maatschappij Helenaveen dat uit de aandeelhouders een commissie benoemd wordt. Haar onderzoek leidt tot een aantal verdragende conclusies, o.a. stoppen met de veenderij en de ontginning in eigen bedrijf.

Plus: eventueel hoeven te verhuren, desnoods tegen enigszins lagere prijs en lange termijn, teneinde de huurders in de gelegenheid te stellen gronden zelf te verbeteren en weer in behoorlijke staat te brengen. Om te overleven moet je wat.

De blik wordt meer en meer gericht op veeteeltbedrijven die uiteindelijk kaas gaan maken. Bos verwoordt in zijn jaarverslag over 1925:

De verhuurde boerderijen, waarvan het land hoofdzakelijk uit bouwland bestaat, hadden wederom ongunstige resultaten. Met den pachter der Juliana-Hoeve werd een overeenkomst aangegaan en het huurcontract ontbonden. De tot dit bedrijf behorende oude tuingrond werd bij eenige arbeiderswoningen gevoegd en als tuinderijen verhuurd. De boerderij met de overige landerijen, uitsluitend nieuwe cultuurgronden, welke laatste geheel in weide zullen worden gelegd, zal daarna als weidebedrijf worden verhuurd. Van de buiten pacht zijnde "Hoeve Willem III" werd het oude land afzonderlijk als tuinland verhuurd, het overige resterende nieuwe land wordt in weide omgelegd. Een nieuwe boerderij werd gebouwd op nog onverpacht nieuw aangelegd weiland en aan een kaasboer verhuurd. De resultaten van dit bedrijf zijn gunstig en naar aanleiding hiervan werden, eveneens aan kaasboeren, de Emma-Hoeve en de Hoeve Willem III verhuurd. De aanleg van weide verlangde op de Hoeve de Zwijger, de Emma-Hoeve, Hoeve Willem III en Hendrik-Hoeve aan uitgaven voor mest f 7.897.07.

Hieruit blijkt dat **Hoeve De Zwijger**, waarvan de bouw in 1914 begonnen is, eindelijk klaar is. Een kaasboer heeft De Zwijger gepacht.

HOEVE DE ZWIJGER 1925

In het jaarverslag over 1926 duiken voor de eerste keer de namen op van de drie resterende koningshoeven van de Maatschappij Helenaveen:

“**Nassau-Hoeve**”, “**Prinsessen-Hoeve**” en “**Waldeck-Hoeve**”. Ze zijn al wel eens eerder in een verslag door Bos opgenomen, maar dan niet met name genoemd. Alle drie zijn ze verpacht en dat geldt ook voor drie weidebedrijven “de Zwijger”. “de Emma-Hoeve” en “Hoeve Willem III”. Op die hoeves wordt volvette kaas gemaakt onder rijkscontrole. Ook de Oranje-Hoeve kent in 1926 een pachter. Dat geldt niet voor de “Hendrik-Hoeve”, de “Juliana-Hoeve”, de “Konings-Hoeve” en de Wilhelminahoeve. Die laatste kampte dat jaar ook met brand.

De Waldeckhoeve is een aangepaste tabaksschuur aan de Geldersestraat.

Het succesverhaal van de kaasboeren gaat ook in 1927 door. De Julianahoeve wordt betrokken door een kaasmaker. Gevolgd in 1928 door de Koningshoeve.

1930 is het laatste volle werkjaar voor Adrianus Bos als directeur van de Maatschappij Helenaveen. Op 23 maart 1931 overlijdt hij te Helenaveen. In zijn 25-jarig directeurschap heeft hij zijn droom van grote hofsteden kunnen verwezenlijken. Elf heeft hij er gebouwd, die alle een naam kregen gerelateerd aan het koningshuis vanwege de speciale band tussen de Maatschappij en het koningshuis door koning Willem III. Door allerlei oorzaken was het verhaal van de koningshoeven in de periode van Bos er een van vallen en opstaan. Nu zijn enkele van de overgebleven koningshoeven kroonjuwelen van monumentaal en toeristisch Helenaveen.

Ik dank u voor uw aandacht.

[N.B. Tekst in geel is tijdens de lezing niet gepresenteerd.]

Bronnen:

RHce, Archief en fotocollectie Maatschappij Helenaveen.

Foto en bouwtekening Nassauhoeve zijn beschikbaar gesteld door de familie Van Teeffelen; de foto van de Oranje Hoeve uit 1990 door de familie Van der Zwaan.